

การประยุกต์ใช้ตำนานในสังคมไทยร่วมสมัย: กรณีศึกษา
คณะพุทธนครธรรม จังหวัดลำพูน
Application of Legendary in Contemporary
Thai Society: A Case Study of
“Phuttha Nakorn Tham Group” Lampoon Province

วริศรา อนันตโท¹
Warisara Anantato

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาการนำตำนานมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน กรณีศึกษาคณะพุทธนครธรรม จังหวัดลำพูน ผลการศึกษาพบว่า คณะพุทธนครธรรม จังหวัดลำพูน ได้นำตำนานพระนางจามเทวีมาประยุกต์ทั้งด้านเนื้อหาและการใช้ ด้านเนื้อหา พบว่ามีการเพิ่มสถานที่และตัวละครแตกต่างจากตำนานศาสนา ส่วนด้านการใช้ พบว่ามีการนำเสนอตำนานพระนางจามเทวีโดยการใช้สื่อสมัยใหม่ นอกจากนี้ คณะพุทธนครธรรมยังได้สร้างชุดความคิดเกี่ยวกับพระนางจามเทวีชุดใหม่ซึ่งมีผลต่อความทรงจำเกี่ยวกับตำนานพระนางจามเทวีของคนในสังคม ด้วยกลวิธีการสร้างวัตถุทางศาสนาและสถานที่ต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับตำนานพระนางจามเทวีสำนวนของตน ทำให้ตำนานพระนางจามเทวีสำนวนพุทธนครธรรมเป็นรูปธรรมและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น อีกทั้งยังมีการเลือกนำเสนออัตลักษณ์ของกลุ่มในด้านการเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพื่อให้แตกต่างจากกลุ่มคนทรงพระนางจามเทวีกลุ่มอื่น ๆ ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้ที่ศรัทธาในวงกว้าง จนทำให้มีการนำพระนางจามเทวีมาเป็นสัญลักษณ์ในนามพุทธนครธรรม

¹อาจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์และประยุกต์ศิลป์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

ในรูปแบบต่าง ๆ มากมาย เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค กล่าวได้ว่าการประยุกต์ใช้ตำนานพระนางจามเทวีของคณะพุทธรณครธรรมดังกล่าวทำให้คณะพุทธรณครธรรมมีตัวตนและมีพื้นที่ทางสังคม หากพิจารณาในแง่คติชนสร้างสรรค์แสดงให้เห็นการนำเรื่องเล่าหรือตำนานเกี่ยวกับ “เจ้านาย” ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาสร้างสรรค์และปรับใช้ในบริบทศาสนาและความเชื่อของสังคมไทยปัจจุบัน

คำสำคัญ: อัตลักษณ์ ตำนาน คติชนสร้างสรรค์

Abstract

The paper studies applying legendary to the present context by using “Phuttha Nakorn Tham Group” in Lampoon province (“คณะพุทธรณครธรรม” จังหวัดลำพูน) as a case study. The study indicates that “Phuttha Nakorn Tham Group” in Lampoon province applied the content from Queen Camadevi legendary and also introduced new media of presenting the story of Queen Camadevi. The group created a new set of thought concerning Queen Camadevi by constructing new content for historical memory of the Queen. In addition, based on the newly created historical story of the Queen, the Phuttha Nakorn Tham Group also built religious objects and religious places. This makes the Phuttha Nakorn Tham’s version of Camadevi story more convincing and reliable. Moreover, the group also deliberately created the image of “Faith in Buddhism,” in this way also creating the identity of the group to be different than other groups. Interestingly, based on the new version of the Queen’s story, the group also created various religious products

with the branding of “Phuttha Nakorn Tham.” Overall, it can be perceived that the Phuttha Nakorn Tham Phra Nang Chao Camadevi Group uses the strategy of applying Queen Camadevi legend in order to insert their religious identity and their social space in contemporary Thai society. If viewed this phenomenon through the framework of “creative folklore,” we can see how folk belief, legend and local history has been applied, re-interpreted and given new meaning in the socio-religious context in the Thailand present day.

Keywords: Identity, Myth, Creative Folklore

บทนำ

ตำนาน (Myth) หรือ วรรณกรรมมุขปาฐะ ทั้งนิทานพื้นบ้าน นิทานประจำถิ่น มีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันไปตามบริบทของสังคม

ตำนานพระนางจามเทวีหรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระนางจามเทวีในสังคมปัจจุบันมีความหลากหลายและถูกนำมาปรับประยุกต์ไปตามวัตถุประสงค์ของผู้สร้างสรรค์ ดังกรณีของกลุ่มพุทธรธรรม จังหวัดลำพูนที่ได้นำเรื่องราวของพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำและนำเสนอในมุมมองใหม่ภายใต้หนังสือที่ชื่อว่า เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี เรียบเรียงโดย แก้ว อัมรินทร์ สมาชิกกลุ่มพุทธรธรรม จังหวัดลำพูน สอดคล้องกับการศึกษาของ ศิริพร ณ ถกลาง (2558) พบว่า มีการนำนิทานประจำถิ่นหรือตำนานมาปรับใช้ด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันได้แก่ บริบทการท่องเที่ยว บริบทสังคมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และบริบทสังคมทุนนิยม เนื้อหาในตำนานสำนวนพุทธรธรรมมีลักษณะเป็นพลวัตเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและความต้องการของคนในสังคมปัจจุบัน คณะพุทธรธรรมได้นำตำนานพระนางจามเทวีซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอยู่แล้วในจังหวัดลำพูนมาประยุกต์และนำมาปรับใช้เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของคณะพุทธรธรรม

พระชนม์ชีพของพระองค์ นอกจากนี้คณะพุทธรังษการยังเชื่อว่าการเป็น “ผู้แสวงบุญ” หรือการเป็น “ผู้ศรัทธาในพระพุทธรังษการ” เป็นพระราชประสงค์ของพระนางจามเทวี ทำให้ปัจจุบันคณะพุทธรังษการ จังหวัดลำพูนได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางและมีสมาชิกจำนวนมากขึ้น ประกอบกับในปัจจุบันมีพระสงฆ์เป็นประธานในการฝึกปฏิบัติธรรมหรือเข้าร่วมกิจกรรมของคณะพุทธรังษการทำให้คณะพุทธรังษการแตกต่างจากสำนักทรงเจ้าอย่างเห็นได้ชัด ประเด็นดังกล่าวนำไปสู่โจทย์วิจัยที่ว่า เรื่องราวของพระนางจามเทวีที่กลุ่มพุทธรังษการนำมาเล่าใหม่ได้สร้างขึ้นโดยมีกลวิธีการนำเสนอเนื้อหาและมีบทบาทหน้าที่อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาวิธีการนำเสนอตำนานพระนางจามเทวีของคณะพุทธรังษการ จังหวัดลำพูน
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของตำนานพระนางจามเทวีของคณะพุทธรังษการ จังหวัดลำพูน

ขอบเขตและวิธีการศึกษา

บทความนี้ศึกษาตำนานพระนางจามเทวีสำนวนแก้ว อัมรินทร์ จัดทำโดยสำนักพุทธรังษการ จังหวัดลำพูน จำนวน 2 เล่มด้วยกัน ได้แก่ เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี (2554) และเกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี ภาค 2 (2556)

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Documentary research) ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพระนางจามเทวี รวมทั้งเก็บข้อมูลภาคสนาม (Fieldwork research) ในพื้นที่ศึกษาเพื่อรวบรวมข้อมูลความเชื่อ ตำนานและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีของสำนักพุทธรังษการ จำนวน 3 ครั้ง ได้แก่

ครั้งที่ 1 วันที่ 17 ตุลาคม 2556 ที่สำนักบารมีธรรม (พุทธนครธรรม) และวัดศรีบุญเรือง จังหวัดลำพูน

ครั้งที่ 2 วันที่ 12 กันยายน 2558 ที่วัดทุ่งตาล ราชบุรี (คุณหนึ่ง สุภานัน ช่วยสร้างสมาชิกคณะพุทธนครธรรมนำรูปเคารพพระนางจามเทวีไปประดิษฐานไว้ที่วัดแห่งนี้)

ครั้งที่ 3 วันที่ 7 ธันวาคม 2560 ที่สำนักพุทธนครธรรม จังหวัดลำพูน

ผู้ศึกษาเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตการณ์ (Observation methods) และการสัมภาษณ์ (Interview methods) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้นำกลุ่มพุทธนครธรรมและสัมภาษณ์ แก้ว อัมรินทร์ ผู้เขียนตำนานพระนางจามเทวี

ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาใช้ทฤษฎีด้านคติชนวิทยาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์ตามนิยามของ ศิริพร ณ ถลาง (2559) มาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ ดังนี้

คติชนสร้างสรรค์ หมายถึง คติชนที่มีการสร้างใหม่หรือผลิตซ้ำในบริบททางสังคมไทยปัจจุบันในลักษณะของการสืบทอดคติชนในบริบทใหม่ การประยุกต์คติชน การ “ต่อยอด” คติชน, การตีความใหม่และการสร้างความหมายใหม่ หรือการนำคติชนไปใช้เพื่อ “สร้างมูลค่าเพิ่ม” หรือเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหรืออัตลักษณ์ชาติพันธุ์

นอกจากนี้ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่ ศิริพร ภักดีผาสุข (2561) ได้ให้นิยามไว้ มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ดังนี้

อัตลักษณ์ คือการนิยามความหมายของตัวตนและการจัดวางตำแหน่งแห่งหนให้แก่ตัวตนซึ่งเกี่ยวข้องกับความเข้าใจของเราว่า “เราเป็นใคร” และ “ผู้อื่นเป็นใคร” นอกจากนี้ในทางกลับกันก็เกี่ยวข้องกับความเข้าใจของผู้อื่นในสังคมต่อตัวตนของคนในสังคมและเป็นกระบวนการที่มีลักษณะ “สหสัมพันธ์” (Intersubjective) กล่าวคือ ความหมายของตัวตนขึ้นอยู่กับการต่อรองระหว่างตัวเราและสังคม

ผลการศึกษา

1. ภาพรวมหนังสือเกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี ของ แก้ว อมรินทร์

เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวของพระนางจามเทวีและพระแก้ว
เสด็จมณีนีซึ่งเป็นข้อมูลจากการถ่ายทอดจากจิตของพระนางจามเทวีผ่านบุคคล
ดังนั้นจึงไม่มีการอ้างอิงข้อมูลจากตำนานฉบับอื่น ๆ เริ่มเรื่องด้วยโครงสร้างชีวิต
ของพระนางจามเทวีตั้งแต่ก่อนการจุติสู่โลกมนุษย์ การเลือกพญานาคเป็น
ผู้ช่วยชีวิตวัยเยาว์ การอภิเษก การรับคำเชิญจากท่านสุเทวฤๅษีขึ้นไปปกครอง
หริภุญชัย การเดินทางและความยากลำบากในการเดินทาง การสร้างศาสนสถาน
การกำเนิดพระราชโอรสแฝด การศึกสงครามกับขุนหลวงวิลังคะ การสร้าง
เขलगค์นคร บั้นปลายพระชนม์ชีพ การสวรรคต การกลับมาสู่โลกมนุษย์เพื่อตามหา
พระแก้วขาวเสด็จมณีนี ส่วนหนังสือเล่มที่ 2 เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการตามรอยเส้นทาง
การเดินทางของพระนางจามเทวี ช้างป่าก้างาเขียว พระฤๅษี 5 องค์ที่สร้างเมือง
หริภุญชัย การสร้างพระเจดีย์ชัยยะมงคลของคณะพุทธรณครธรรม และภาพกิจกรรม
ของกลุ่มพุทธรณครธรรม

2. กลวิธีการนำเสนอตำนานพระนางจามเทวีของคณะพุทธรณครธรรม จังหวัดลำพูน

2.1 การต่อยอดและขยายเรื่องไปจากตำนานเดิม

ในหัวข้อนี้ผู้ศึกษาจะนำเสนอพลวัตของตำนานพระนางจามเทวี
สำนวนพุทธรณครธรรมโดยจะใช้ตำนานฝ่ายศาสนา ได้แก่ มูลศาสนาจามเทวีวงศ์
ชินกาลมาลีปกรณ์เป็นตำนานหลักในการศึกษา เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่าตำนานกลุ่มนี้
เป็นตำนานที่เขียนขึ้นในยุคแรก อีกทั้งเป็นตำนานที่นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็น
ต้นแบบของตำนานในยุคหลัง ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ได้กล่าวถึงตำนาน
และลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ในลำนาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-21
โดยได้นำตำนาน มูลศาสนา จามเทวีวงศ์ นิทานพระพุทธรสิหังค์ ชินการมาลีปกรณ์

และรัตนพิมพวงศ์ โดยกล่าวว่าตำนานกลุ่มนี้เขียนขึ้นในอาณาจักรล้านนา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-21 โดยมีตำนานมูลศาสนาเป็นตำนานแรกสุด ของยุคนี้ นอกจากนี้ยังได้กล่าวอีกด้วยว่า ตำนานกลุ่มนี้ต่อมาได้กลายเป็น แบบฉบับของการเขียนตำนานสมัยต่อมาอีกหลายศตวรรษ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลง เนื้อหาไปบ้าง แต่ก็ยังคงรูปเดิมไว้ (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2527, น.23-47)

ผู้ศึกษาได้ศึกษาหนังสือเกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี ของ แก้ว อมรินทร์ ทั้งสองฉบับ พบว่า หนังสือเกร็ดพระราชประวัติพระนาง จามเทวี ของ แก้ว อัมรินทร์ มีวิธีการนำตำนานมาปรับประยุกต์ในลักษณะ การต่อยอดและขยายเรื่องไปจากตำนานเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มตัวละคร สำคัญ 3 ตัวละครและสถานที่สำคัญ¹ ดังนี้

การเพิ่มตัวละคร	บทบาทสำคัญของตัวละคร
พระแก้วขาวเสด็จมณีนี	เป็นตัวละครที่สำคัญในเรื่องโดยผู้เขียนกล่าวว่า พระแก้วขาวเสด็จมณีนีองค์ที่กลุ่มบารมีธรรม ค้นพบไม่ใช่พระแก้วขาวเสด็จมณีนีที่ประดิษฐาน ที่วัดเชียงมั่น ตามที่คนส่วนใหญ่เข้าใจว่าเป็น พระแก้วขาวเสด็จมณีนีที่พระนางจามเทวีนำมา จากละโว้ แต่เป็นพระแก้วขาวคู่พระทัยที่นำมา จากสรวงสวรรค์

¹จากการศึกษาพบว่า หนังสือ เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวีมีการขยายเรื่อง จากตำนานฝ่ายศาสนา ได้แก่ มูลศาสนา จามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ ทั้งในด้านของ การเพิ่มเหตุการณ์ การเปลี่ยนบทบาทของตัวละคร และตัดตัวละครและเหตุการณ์ออก แต่ในบทความชิ้นนี้จะกล่าวถึงเฉพาะการเพิ่มตัวละครและสถานที่สำคัญ เนื่องจากมีความสำคัญ ในแง่ของการสร้างมุมมองใหม่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีและเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ เรื่องราวของพระนางจามเทวีในหนังสือเล่มนี้ต่างไปจากตำนานพระนางจามเทวีสำนวนอื่น

การเพิ่มตัวละคร	บทบาทสำคัญของตัวละคร
พญานาค	เป็นผู้ที่ดูและพระนางจามเทวีที่ต้องเสด็จทางชลมารคทวนกระแสน้ำขึ้นมาให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ ตลอดเส้นทางสายน้ำ นอกจากนี้ในการเดินทางครั้งนั้นพญานาคได้ทรงกรุณามอบลูกแก้วลูกหนึ่งเป็นลูกแก้ววิเศษที่จะสามารถทำนายอนาคตได้ด้วย ซึ่งเป็นที่มาของการที่พระนางจามเทวีต้องนำพระแก้วขาวเสด็จมณีนีไปซ่อนที่พิสดารนครเนื่องจากได้ดูลูกแก้วแล้วพบว่าในอนาคตพญามังรายจะมาเผาเมืองหริภุญชัย จนกระทั่งในปัจจุบันคณะพุทธนครธรรมของผู้เขียนได้ออกค้นหาจนเจอ
เจ้าแม่กวนอิม	พระนางจามเทวีเป็นภาคหนึ่งของเจ้าแม่กวนอิม ได้กราบทูลพระพุทธรองค์ ขึ้นอาสาลงมาจุติยังโลกมนุษย์ เพื่อปฏิบัติภารกิจสำคัญยิ่ง คือการเผยแผ่พระสัทธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระสมณโคดม หยั่งรากแห่งพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองบนโลกมนุษย์ ณ แผ่นดินล้านนา
วัดศรีบุญเรือง จังหวัดลำพูน	คือพระราชวังของพระนางจามเทวี

ผู้ศึกษาตั้งข้อสังเกตว่า การที่แก้ว อัมรินทร์ นำตัวละครพญานาค และเจ้าแม่กวนอิมมาเชื่อมโยงกับพระนางจามเทวี อาจเนื่องด้วยลักษณะความเป็นเพศหญิงและประเด็นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา กล่าวคือ หากนำตำนานสำนวนนี้ มาวิเคราะห์จะเห็นการเชื่อมโยงกันระหว่างลักษณะความเป็นเพศหญิงของ

พระนางจามเทวี เจ้าแม่กวนอิมและพญานาค จากการศึกษา การนับถือเจ้าแม่กวนอิมของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2537, น.20) พบว่า คนในสังคมไทยส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นเทพหญิง แม้ว่านักประวัติศาสตร์ศิลป์จะยืนยันว่ารูปของพระอวโลกิเตศวรหรือกวนอิมในประเทศจีนไม่ได้มีรูปเป็นหญิงก็ตาม เช่นเดียวกับพญานาค หรือนาค ซึ่งความเชื่อดั้งเดิมก็เป็นเทพหญิง ดังการศึกษาของสุจิตต์ วงษ์เทศ (2559, น.38) ที่ได้เขียนบทความเรื่อง นางนาค สรุปได้ว่า ในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นับถือผู้หญิงเป็นใหญ่ ปรากฏอยู่ในความเชื่อเรื่องนางนาคมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏทั้งในรัฐจามปา รัฐพุนัน กัมพูชา ส่วนในไทยไม่ได้เรียกนางนาค เรียกว่า “แม่ห้วยเมือง” ที่เชื่อกันว่าเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์ในแง่ของความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ สุจิตต์ยังได้ชี้ให้เห็นร่องรอยการนับถือผู้หญิงในรูปของ “งู” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของดินและน้ำ ภายหลังรับศาสนาพุทธและพราหมณ์จากอินเดียจึงรับเอาคำว่า “นาค” จากชมพูทวีปมาเรียก “งู” เพื่อให้ดูขลังขึ้น

หากพิจารณาในด้านวัฒนธรรม พบว่านาคเป็นวัตถุสัญลักษณ์ในวัฒนธรรมไทยด้านต่าง ๆ เช่น พิธีกรรม วรรณกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม สถาปัตยกรรม แพร่หลายทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคอีสานและภาคเหนือ ในเค้าโครงความคิดที่ว่า “นาค” เป็นสัตว์มีฤทธิ์ มีอำนาจ และมีความศักดิ์สิทธิ์ในแง่ของการให้ความเคารพบูชา เป็นผู้ให้กำเนิดและคุ้มครองรักษาธรรมชาติ และบางครั้งต้นกำเนิดของคนบางกลุ่มก็เกิดมาจากบรรพบุรุษของตนแต่งงานกับลูกสาวพญานาคซึ่งแสดงถึงความเกี่ยวพันอันลึกซึ้งระหว่างกลุ่มชนที่มีต่อพญานาค หลังจากนั้นสภาวะความมีอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของนาคได้ถูกนำมาใช้ทำหน้าที่ในการปกป้องรักษาพระพุทธศาสนา (พิเชษฐ สายพันธ์, 2539, น. 49)

ด้วยเหตุนี้ภาพของ “พระนางจามเทวี” ในตำนานล้านวน แก้ว อัมรินทร์ จึงเป็นผู้หญิงที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมีลักษณะพิเศษไปกว่า “พระนางจามเทวี” ในตำนานล้านวนอื่น ๆ เพราะมีทั้งการเชื่อมโยงกับ “นาค” ตามความเชื่อดั้งเดิมที่มีอิทธิฤทธิ์และมีบทบาทในด้านการปกป้องพุทธศาสนา และมีการอิงกับบุญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ตามคติพุทธนิกายมหายาน

ซึ่งจะเห็นได้ว่าทั้งพระนางจามเทวีและเจ้าแม่กวนอิมต่างมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาแม้ว่าจะคนละนิกายก็ตาม ถือเป็นความพยายามที่จะให้พระนางจามเทวีเกี่ยวโยงกับพระโพธิสัตว์กวนอิมเพื่อสร้างพื้นที่ความเป็นพระโพธิสัตว์ให้กับพระนางจามเทวีตามตำนานที่สร้างขึ้นใหม่ได้อย่างเด่นชัดและเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม จากการลงภาคสนามพบว่า แม้ว่าตัวละครที่เพิ่มมาทั้ง 3 ตัวละครจะไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญหรือมีบทบาทโดยตรงในการรวมกลุ่มกันของกลุ่มพุทธนครธรรม แต่ก็มีส่วนทำให้กลุ่มพุทธนครธรรมมีพื้นที่ทางสังคมมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้นับได้ว่าเป็นการสร้างชุดความรู้ใหม่ให้กับเรื่องราวของพระนางจามเทวี ซึ่งช่วยสร้างความสนใจให้กับกลุ่มที่นับถือพระนางจามเทวีเป็นอย่างมาก ประกอบกับกลวิธีในการเลือกเอาเทพเจ้าและพระพุทธรูปพระแก้วขาวเสด็จมณีนีที่เป็นที่รู้จักกันดีและเป็นที่รับรู้อยู่แล้วในสังคมไทยมาเชื่อมโยงกับตำนานที่สร้างขึ้นใหม่ของตนทำให้คนในสังคมยอมรับและเชื่อในตำนานที่สร้างขึ้นใหม่นี้ได้ง่ายยิ่งขึ้น

2.2 กลวิธีการอ้างถึงวาระของพระนางจามเทวีเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือ

ตำนานพระนางจามเทวีของแก้ว อัมรินทร์ เป็นหนังสือที่ช่วยให้คนอ่านรู้จักคณะพุทธนครธรรมมากยิ่งขึ้น แต่เดิมคณะพุทธนครธรรมก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 10 เมษายน 2554 แต่ยังไม่เป็นที่รู้จักเท่าใดนัก ภายหลังเมื่อผู้เขียนได้เริ่มเป็นสมาชิกของกลุ่มพุทธนครธรรมจึงผลิตหนังสือเล่มนี้ขึ้นเมื่อพฤศจิกายน 2554 โดยคณะพุทธนครธรรมกล่าวว่า เป็นพระราชดำรัสของพระนางจามเทวีจากที่เคยลงเป็นบทความในกระดานบอร์ดของเว็บไซต์ ทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวีของคณะพุทธนครธรรมเผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวางผ่านสื่อสิ่งพิมพ์และเว็บไซต์

เมื่อผู้เขียนเป็นคนในกลุ่มคณะพุทธนครธรรม ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการเผยแพร่หนังสือเล่มนี้ซึ่งนอกเหนือจากจะเผยแพร่เรื่องราวของพระนางจามเทวีแล้วยังต้องการแสดงบทบาทของคณะพุทธนครธรรมให้สังคมหรือ

คนที่นับถือพระนางจามเทวีที่ซื้อหนังสือหรือเข้าชมประวัติพระนางจามเทวีในเว็บไซต์ได้ทราบว่า เป็นกลุ่มคนที่ “เป็นผู้ใกล้ชิดกับพระนางจามเทวีที่สุด” เห็นได้จากการที่พระนางจามเทวีทรงเล่าประวัติของพระนางด้วยพระองค์เองผ่านคนในคณะหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนเป็นผลมาจากกระแสจิตของพระนางจามเทวีที่มีลักษณะเป็นการ “รับสั่ง” ให้คณะพุทธนครธรรมดำเนินการ นอกจากนี้ เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ได้สอดแทรกประวัติของคณะพุทธนครธรรมด้วย ทั้งวัตถุประสงค์ของคณะพุทธนครธรรม กิจกรรมของคณะ ทั้งกิจกรรมทางสังคม และกิจกรรมที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวี ซึ่งกิจกรรมที่สำคัญ คือ การตามหาพระแก้วขาวเสด็จคمنيดังที่ในหนังสือได้กล่าวไว้ การหาที่ประดิษฐานพระแก้วขาวเสด็จคمني และลูกศิษย์ของคณะพุทธนครธรรมเล่าประสบการณ์องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนช่วยให้คณะพุทธนครธรรมมีที่อยู่ที่ยืนในสังคมของกลุ่มที่นับถือพระนางจามเทวีได้อย่างโดดเด่นและเป็นรูปธรรม

2.3 กลวิธีการเผยแพร่ตัวบท

การนำเสนอเรื่องราวของพระนางจามเทวี สำนวน แก้ว อมรินทร์ มีการใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ผ่านเฟซบุ๊กด้วย ได้แก่ เฟซบุ๊ก พุทธนครธรรมพระนางจามเทวี อีกทั้งยังมีการผลิตเป็นซีดีอีกด้วย มีเนื้อหาที่เป็นตำนานพระนางจามเทวีรวมถึงการสอดแทรกโอวาทธรรมของพระนางจามเทวีที่ได้สั่งสอนลูกศิษย์คณะพุทธนครธรรมที่มาจากหนังสือเกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวีของ แก้ว อัมรินทร์ อยู่บ่อยครั้ง โดยแผ่นซีดีดังกล่าวสร้างขึ้นเพื่อเผยแพร่พระโอวาทธรรมพระนางจามเทวีเนื่องในพิธีเปิดพุทธนครธรรมพระนางเจ้าจามเทวี ต.ศรีบัวบาน อ.เมือง จ.ลำพูน เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2555 โดยแจกฟรีเป็นธรรมทาน วางแจกในสถานที่ที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีเป็นส่วนใหญ่ เช่น กู่ช้าง กู่ม้าพระนางจามเทวี ศูนย์พุทธนครธรรมพระนางจามเทวีของคณะพุทธนครธรรม

ภาพที่ 1 ซิตรีวมพระโอวาทธรรมของพระนางจามเทวี
(วรศรา อนันต์โท, ผู้ถ่ายภาพ, 2559)

การนำเสนอเนื้อหาของพระนางจามเทวีลงในซีดีเป็นการเปลี่ยนรูปแบบของการนำเสนอเนื้อหาโดยใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับบริบทสังคมปัจจุบัน ทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวีไม่ได้จำกัดอยู่แค่ลายลักษณ์เท่านั้นทำให้เข้าถึงประชาชนได้ง่ายยิ่งขึ้นทำให้เรื่องราวของพระนางจามเทวีไม่ได้จำกัดแค่ในโบสถ์ที่อยู่ในวัดหรือในตำนานรูปแบบเก่าแต่เป็นรูปแบบในการนำเสนอโดยใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ประชาชนทั่วไปสามารถรับรู้เรื่องราวได้ง่าย สะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น

3. บทบาทของตำนานพระนางจามเทวีของคณะพุทธนครธรรม

เรื่องราวของพระนางจามเทวีสำนวน แก้ว อมรินทร์ มีบทบาททั้งในด้านการใช้ตำนานเพื่อสร้างความเป็นกลุ่มและเป็นศูนย์รวมของผู้ศรัทธาพระนางจามเทวี การใช้ตำนานเพื่อนำเสนออัตลักษณ์ของคณะพุทธนครธรรม และการใช้ตำนานเพื่ออธิบายความชอบธรรมในการจัดกิจกรรมทางความเชื่อของกลุ่มดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 การใช้ตำนานเพื่อสร้างความเป็นกลุ่มและเป็นศูนย์รวมของผู้ศรัทธาพระนางจามเทวี

หลังจากเรื่องราวของพระนางจามเทวี สำนวน แก้ว อัมรินทร์ ได้แพร่หลายไปก่อให้เกิดปรากฏการณ์การรวมกลุ่มกันของผู้ที่ศรัทธาจนนำไปสู่การก่อตั้งคณะ “บารมีธรรม” ภายหลัง เปลี่ยนชื่อเป็น “พุทธรธรรม” มีที่ตั้งสำนักงานอยู่ที่ตำบลศรีบัวบาน จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นสถานที่รวมตัวกันของผู้ที่ศรัทธาพระนางจามเทวี

จากการลงภาคสนามของผู้วิจัยสังเกตว่ากลุ่มผู้ที่นับถือพระนางจามเทวีส่วนใหญ่เกินกว่าครึ่งหนึ่งเป็นเพศหญิง ด้วยวัฒนธรรมสายแม่ของลำานา และจากตำนานที่แสดงให้เห็นบทบาทความเป็นแม่ของพระนางจามเทวี ทั้งในแง่ของบทบาทความเป็นแม่ของลูก ได้แก่ เจ้าชายมหันตยศ เจ้าชายอนันตยศ และบทบาทความเป็นแม่เมืองของประชาชน ทำให้สมาชิกของกลุ่มพุทธรธรรมเปรียบพระนางจามเทวีเป็นแม่ สมาชิกทุกคนถือว่าตนเองเป็น “สายใยแห่งแม่” มาประกอบกิจกรรมทางศาสนาด้วยกัน เช่น บริจาคทรัพย์ สวดมนต์ ปฏิบัติธรรม โดยมีพระนางจามเทวีลงมาพบปะเสนอแนะแนวทางการปฏิบัติธรรมทุกวันพระ ผ่านร่างทรง ล้วนช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นปึกแผ่นร่วมกัน หล่อหลอมความรู้สึกนึกคิดในด้านความเชื่อให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือ การเป็นลูกหลานพระนางจามเทวีต้องมีใจที่ยึดมั่นและศรัทธาในพระพุทธรศาสนา ดังคำกล่าวของคุณ ประภาพรธณ สิทธิสัจย์ ซึ่งเป็นสมาชิกในกลุ่มพุทธรธรรมที่ว่า

“การเข้ามาในสังคมของ คณะพุทธรธรรม สร้างความประทับใจแก่ข้าพเจ้ามาก ที่เห็นทุกคนมาด้วยใจ งานบุญกุศลหลายอย่างที่ได้ดีพระแม่ทรงรับสั่งทุกคนตั้งใจทำถวายท่าน สละแรงกายแรงใจ สละทรัพย์ ทำด้วยความสุขใจ การที่ได้มาสวดมนต์นั่งสมาธิ แผ่พุทธานุภาพแก่สรรพสัตว์และผู้ล่วงลับทุกวันพระ ทำให้เกิดความสบายใจ เกิดพลังใจ” (แก้ว อัมรินทร์, 2554, น.145-148)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ตำนานพระนางจามเทวีฉบับปัจจุบันไม่ได้มีบทบาทเพียงแค่บันทึกเรื่องราวของพระนางจามเทวีเท่านั้น แต่ยังมียุทธศาสตร์ต่อการสร้างความเป็นกลุ่มให้เกิดขึ้นในสังคมอีกด้วยกลุ่มคนต่าง ๆ เหล่านี้เป็นกลุ่มคนที่มีความเชื่อและนับถือพระนางจามเทวีร่วมกันตามลักษณะของพระนางจามเทวีที่ผู้เขียนได้เลือกนำเสนอให้เป็นจุดเด่นนั่นคือการเป็นพระโพธิสัตว์และเป็นผู้นำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเผยแผ่แก่มนุษยโลก และเมื่อกลุ่มมีกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาที่ทำร่วมกันก็เกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นเหมือนญาติธรรมกลุ่มเหล่านี้ก็ได้ตอบสนองความเอื้ออาทร ความเกื้อกูลที่ขาดหายไปของคนในสังคมเมืองปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ปรากฏการณ์ดังกล่าว สอดคล้องกับการศึกษาของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2537, น.96) ที่ว่า ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิมตอบสนองความโหยหาความรู้สึกร่วมอาทรกับผู้อื่นของคนชั้นกลางในเขตเมืองได้เป็นอย่างดี

การรวมกลุ่มกันประกอบกิจกรรมทางศาสนาของคนในคณะพุทธรณธรรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง นับได้ว่าเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อตอบสนองความรู้สึกอาทรร่วมระหว่างกลุ่มเพศหญิงด้วยกัน ดังคำกล่าวของ ศิราพร ณ ถลาง (2552, น.364 -365) ที่ว่า

“พิธีกรรมเป็นเรื่องของกลุ่มชน พิธีกรรมเป็นการ “รวมพลัง” ของคนในสังคม การประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งทำให้สมาชิกในสังคมรู้สึกมั่นคงอบอุ่น พิธีกรรมจึงช่วยสร้างความรู้สึก “ความเป็นพวกเดียวกัน” ดังนั้นพิธีกรรมจึงเป็นกลไกในการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชน นอกจากนั้น หน้าที่ประการสำคัญของพิธีกรรมคือ ช่วยให้มนุษย์มีความมั่นคงทางใจ มีความสบายใจขึ้น”

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า จากตำนานและความเชื่อที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีทั้งหมดของคณะพุทธรณธรรม ทั้งการเสนอภาพความเป็นผู้หญิงเก่งในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ นักรบ ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองรัฐ ผู้สร้างเมือง สืบทอดพระพุทธศาสนา ล้วนช่วยสร้างความมีอำนาจและบารมีของพระนางจามเทวี

ที่ถือได้ว่าเป็นตัวแทนของเพศหญิงให้มีบทบาทหน้าที่ช่วยสร้างความมั่นใจและความภาคภูมิใจให้กับผู้หญิง หรืออีกนัยหนึ่งอาจเป็นการระบายความคับข้องใจของผู้หญิงในสังคมพุทธศาสนา และช่วยหลีกเลี่ยงจากอำนาจของผู้ชายที่มีต่อผู้หญิงในโลกสามัญได้อีกทางหนึ่ง

3.2 การใช้ตำนานเพื่อนำเสนออัตลักษณ์ของคณะพุทธนครธรรม

สำหรับการเลือกนำเสนออัตลักษณ์ของคณะพุทธนครธรรมนั้น ส่วนใหญ่เป็นเรื่องศาสนา โดยเชื่อมโยงลักษณะสำคัญของพระนางจามเทวี จากตำนานที่กล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์ที่จุติลงมาช่วยมนุษย์และได้สร้างศาสนสถานต่าง ๆ มากมาย เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและเป็นการเผยแผ่พุทธศาสนา ในดินแดนล้านนาที่เต็มไปด้วยการนับถือผี ดังคำกล่าวของลูกศิษย์คนหนึ่งที่ว่า “เสด็จพระแม่ท่านมีบารมีที่เด่นมาก คือการเผยแผ่พระธรรมของพระพุทธเจ้า นำพาผู้คนที่ยกอยู่ในห้วงทุกข์หันกลับเข้ามารู้จักการเอาธรรมะเป็นที่พึ่งแต่ละคนที่เข้ามามีปัญหาทางโลกไม่เหมือนกัน” (แก้ว อัมรินทร์, 2554, น.154)

หลังการปฏิรูปศาสนาในสังคมไทยส่งผลให้สังคมไทยปัจจุบัน มีการต่อต้านความเชื่อเรื่องผี ด้วยเหตุนี้คณะจึงมีความพยายามที่จะนำศาสนา มาเป็นอัตลักษณ์กลุ่ม และนำศาสนามาเป็นเครื่องมือในการทำให้คณะยังคงดำรงอยู่ได้ ด้วยกลวิธีการนำภาพแทนของพระนางจามเทวีที่เป็นผู้เผยแผ่พุทธศาสนามาเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่ม เพื่อเชื่อมโยงภาพพระนางจามเทวีกับกลุ่ม ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เห็นได้จากการตั้งชื่อกลุ่มว่า “พุทธนครธรรม” ที่สื่อถึงการเป็นดินแดนแดนของ “พุทธ” และผู้ที่เข้ามาในดินแดนแห่งพุทธได้จะต้อง มีการปฏิบัติธรรม ดังจะเห็นได้จากหนังสือเกร็ดพระราชประวัติ พระนางจามเทวี ก็ได้รับรวบรวมธรรมะจากพระราชดำรัสของพระนางจามเทวีผ่านร่างทรงอีกด้วย เช่น “ไม่มีผู้ใดจะหลีกเลี่ยงห้วงวิญญูไปได้ถ้าไม่ปฏิบัติธรรม” “การสวดมนต์ภาวนาช่วยให้ทุกคนมีจิตใจเข้มแข็ง และได้พระธรรมพิจารณาในความทุกข์จากการที่ต้องผจญกับสิ่งต่าง ๆ” เป็นต้น

วัตถุประสงค์และวัตรปฏิบัติของกลุ่ม ก็สามารถสะท้อนให้เห็นการนำเสนออัตลักษณ์ในด้านผู้ศรัทธาในพุทธศาสนาของกลุ่มพุทธนครธรรมได้เป็นอย่างดี ดังวัตถุประสงค์ข้อหนึ่งที่กล่าวว่า “ส่งเสริมการหันเข้าสู่ปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง” (แก้ว อัมรินทร์, 2554, น.124) ด้วยวัตถุประสงค์ดังกล่าวนำไปสู่วัตรปฏิบัติที่เกี่ยวกับศาสนาของคณะ ได้แก่ การจัดให้มีการสวดมนต์ นั่งสมาธิภาวนา แผ่เมตตาฟังธรรม ซึ่งทุกครั้งที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาพระนางจามเทวีจะเสด็จมาประทับดูแลการเจริญสมาธิทุกวันธรรมสวดและทรงเทศน์อบรมธรรมะโดยสมาชิกทุกคนจะนุ่งสีขาวเช่นเดียวกับที่เคยปฏิบัติครั้งอดีตกาลเพื่อการพັນภัยแห่งวิฆ्नสงสาร

หากสังเกตจากที่มาและวัตถุประสงค์ของกลุ่ม พบว่ามีความน่าสนใจ นั่นคือการมีที่มาและจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน คือ มุ่งส่งเสริมการปฏิบัติธรรมนับเป็นความพยายามในการสร้างภาพลักษณ์ของกลุ่มของตนให้มีลักษณะเค้าโครงความคิดทางด้านพุทธศาสนามากกว่าลัทธิทรงเจ้าเข้าผี

จุดเด่นที่สำคัญอีกประการหนึ่งของกลุ่มคือ การที่พระนางจามเทวีได้เป็นผู้ดูแลและสั่งสอนการปฏิบัติธรรมให้กับศิษย์ทุกคนด้วยพระองค์เองทำให้สถานะของพระนางจามเทวีไม่ได้เป็นนางกษัตริย์หรือเป็นเทพที่อยู่ในภพอื่น แต่พระนางสามารถติดต่อสื่อสารกับผู้ที่นับถือพระองค์ได้อย่างใกล้ชิด สำนักพุทธนครธรรมจึงไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ที่มีเครื่องสักการบูชาเท่านั้น แต่ยังมีลักษณะบางอย่างคล้ายกับ “การเข้าทรง” อีกด้วย สาวกหรือสาธุศิษย์ของพระนางจามเทวีจึงสามารถพูดจาตอบโต้สนทนาธรรมกับพระนางได้จริง อย่างไรก็ตาม พระนางจามเทวีมีส่วนช่วยปลูกฝังธรรม ความคิดทางพระพุทธศาสนาให้แก่เหล่าสาธุศิษย์

เสื้อผ้าที่ใช้ในการประกอบพิธีต่าง ๆ ก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่แสดงให้เห็นความพยายามในการนำเสนออัตลักษณ์การเป็นผู้ศรัทธาในพุทธศาสนาของกลุ่ม ทั้งนี้จากการลงภาคสนาม พบว่า เสื้อผ้าที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมของคณะก็ล้วนเป็นชุดสีขาวทั้งสิ้น ซึ่งสีขาวเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง

ที่สื่อถึงศาสนาและหลักธรรมอันบริสุทธิ์สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของกลุ่มที่
เลือกนำเสนอได้เป็นอย่างดี และที่สำคัญ ชุดสีขาวของคณะพุทธรธรรม
ได้มีการปักรูปพระนางจามเทวีลงบนเสื้อด้วยและนำมาจำหน่ายให้กับลูกศิษย์
ของคณะ เพื่อต่อยอดและก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันและรู้สึกเป็นอันหนึ่ง
เดียวกันได้อย่างเข้มข้น

ภาพที่ 2 เสื้อพระนางจามเทวีของคณะพุทธรธรรม
จำหน่ายเพื่อใช้ในการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม
(วริศรา อนันตโท, ผู้ถ่ายภาพ, 2559)

จะเห็นได้ว่ากลุ่มพุทธรธรรม มีการเลือกนำเสนออัตลักษณ์
ที่ปรับไปตามกระแสและความเชื่อทางศาสนาเห็นได้จากพระราชดำรัสของพระนาง
จามเทวีที่กลับมาเพื่อให้ลูกหลานปฏิบัติธรรม จากหนังสือเกร็ดพระราชประวัติ
พระนางจามเทวีก่อให้เกิดการตั้งกลุ่มคณะพุทธรธรรมที่มีประวัติความเป็น
มาและวัตถุประสงค์ในการก่อตั้ง กิจกรรมของกลุ่ม และเสื้อผ้าที่ใช้ประกอบพิธี
ซึ่งล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับศาสนาทั้งสิ้น

การรวมกลุ่มกันของผู้ที่นับถือพระนางจามเทวีที่ได้ประกอบ
พิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น บริจาคทรัพย์ สวดมนต์ ปฏิบัติธรรมโดยมีพระนางจามเทวี
ลงมาพบปะเสนอแนะแนวทางการปฏิบัติธรรมทุกวันพระ ผ่านร่างทรงหรือร่างที่
เป็นสื่อกลาง ล้วนช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นปึกแผ่นร่วมกันหล่อหลอมความรู้สึกนึกคิด

ในด้านความเชื่อให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่ม นั่นคือ การเป็นลูกหลานพระนางจามเทวีต้องมีใจศรัทธาในพระพุทธศาสนา

3.3 การใช้ตำนานเพื่ออธิบายความชอบธรรมในการจัดกิจกรรมทางความเชื่อของกลุ่ม

ตำนานพระนางจามเทวี ฉบับของแก้ว อมรินทร์มณีวัดอุประสงค์ เพื่อสร้างตัวตนให้กับคณะ โดยตำนานเล่มนี้มีบทบาทในการรวมกลุ่มคนทำให้เป็นคณะที่มีคนเข้าร่วมจำนวนมาก ผ่านสื่อหลายช่องทาง ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ เฟซบุ๊ก และซีดี ทำให้ตำนานพระนางจามเทวีแพร่หลายขึ้นด้วยรูปแบบที่ทันสมัยสอดคล้องกับยุคสมัยและสอดคล้องกับลักษณะการเสด็จข้อมูลของคนในปัจจุบันพร้อม ๆ กับการนำเสนออัตลักษณ์ในด้านความเป็นผู้ศรัทธาในพุทธศาสนาให้สังคมรับรู้

หากมองให้ลึกลงไปยังพบว่า คณะพุทธรังษารามได้ใช้ตำนานเล่มนี้ในการรองรับกับกิจกรรมของกลุ่มพุทธรังษารามเพื่อทำให้ตำนานพระนางจามเทวีของกลุ่มเป็นรูปธรรม และทำให้คณะมีความน่าเชื่อถือได้รับการยอมรับจากสังคมมากยิ่งขึ้นด้วยการสร้างองค์ประกอบของศาสนาทั้งห้าประการให้กับคณะ ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ได้แก่ “ศาสนา คำสอน นักบวช วัดหรือศาสนสถาน หรือปูชนียสถาน คือสถานที่เคารพทางศาสนา สัญลักษณ์หรือสิ่งแทนพิธีกรรม รวมทั้งปูชนียวัตถุ คือสิ่งที่พึงเคารพบูชา” (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2511, น.1)

หากนำองค์ประกอบเหล่านี้มาวิเคราะห์จะพบว่ากลุ่มพุทธรังษารามได้พยายามสร้างองค์ประกอบเหล่านี้ขึ้นมาสนับสนุนกลุ่ม เช่น “ศาสนา ได้แก่ พระพุทธเจ้า คำสอน คือ หลักธรรมของพุทธองค์ที่กลุ่มพุทธรังษารามยึดถือนักบวช คือ ผู้สืบทอดศาสนา หรือผู้แทนเป็นทางการของศาสนานั้น คณะได้สถาปนาเจ้าอาวาสวัดศรีบุญเรือง โดยกล่าวว่าในอดีตชาติเจ้าอาวาสองค์นี้เกี่ยวพันกับพระนางจามเทวี วัดหรือศาสนสถาน หรือปูชนียสถาน คือสถานที่เคารพทางศาสนา ได้แก่ วัดศรีบุญเรืองซึ่งกลุ่มพุทธรังษารามได้กล่าวว่า ในอดีตเป็นสถานที่ที่องค์พระโอรสว่าราชการ ทั้งยังเป็นสถานที่ประกอบราชพิธีอภิเษก

พระนางจามเทวีเสวยราชสมบัติเป็นปฐมกษัตริย์แห่งหริภุญชัยนคร ส่วนสัญลักษณ์หรือสิ่งแทน พิธีกรรมรวมทั้งปูชนียวัตถุ คือสิ่งที่พึงเคารพบูชา ได้แก่ พระนางจามเทวีและพระแก้วขาวเสด็จมณีนีองค์ที่คณะพุทธรธรรมค้นพบไม่ใช่พระแก้วขาวเสด็จมณีนีที่ประดิษฐานที่วัดเชียงมั่น ตามที่คนส่วนใหญ่เข้าใจว่าเป็นพระแก้วขาวเสด็จมณีนีที่พระนางจามเทวีนำมาจากละโว้ และในปัจจุบันยังได้มีการสร้างพระเจดีย์ชัยะมงคลขึ้นอีกด้วย

การนำเอาองค์ประกอบทางศาสนาและวัตถุสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีมารองรับความเชื่อที่เกี่ยวกับพระนางจามเทวีอันมีลักษณะเฉพาะของกลุ่มตนเองทั้งในเรื่องพระแก้วขาวเสด็จมณีนีองค์ใหม่ที่ทางกลุ่มค้นพบขึ้น เรื่องนาคและเจ้าแม่กวนอิมซึ่งอิงกับพระพุทธศาสนา การสถาปนาวัดศรีบุญเรืองให้เป็นวัดของกลุ่มพุทธรธรรม ประกอบกับการนำเอา เจ้าหน้าทีรัฐและพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงมาร่วมกิจกรรมกลุ่ม ทำให้คณะพุทธรธรรมเป็นกลุ่มที่โดดเด่นและมีความเข้มแข็งเหนือกว่ากลุ่มทรงเจ้าอื่น ๆ

จากเนื้อหาในหนังสือ คณะพุทธรธรรมก็ได้ทำตำนานให้เป็นรูปธรรมด้วยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวัดศรีบุญเรือง การทำบายศรีเป็นรูปพญานาคเพื่อตอกย้ำความสัมพันธ์ของพญานาคกับพระนางจามเทวี การสร้างรูปเคารพพญานาคที่วัดศรีบุญเรือง และการสร้างรูปเคารพพระนางจามเทวีเคียงคู่กับเจ้าแม่กวนอิมตามคำบอกเล่าของแก้ว อัมรินทร์ มีส่วนช่วยเชื่อมโยงทำให้วัดศรีบุญเรือง พญานาค พระแก้วขาวเสด็จมณีนี พระนางจามเทวี เจ้าแม่กวนอิม และคณะพุทธรธรรมเกี่ยวข้องกันอย่างสอดคล้องและสมเหตุสมผล

ภาพที่ 3 รูปเคารพเจ้าแม่กวนอิมและพระนางจามเทวีเคียงคู่กัน
และพระแก้วขาวเสด็จคمني ที่วัดศรีบุญเรือง จังหวัดลำพูน
(วิศรา อนันตโท, ผู้ถ่ายภาพ, 2559)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ตำนานพระนางจามเทวีของแก้ว อมรินทร์ มิใช่การสร้างตำนานขึ้นมาลอย ๆ แต่มีพลวัตของเนื้อหาที่เต็มไปด้วย ความหมายที่คณะพุทธนครธรรมได้สร้างขึ้นเพื่อรองรับกิจกรรมของกลุ่ม ในด้านต่าง ๆ และเพื่อให้สังคมของคนที่น่าบถือพระนางจามเทวียอมรับ จนอาจกลายมาเป็นสมาชิกกลุ่ม ทำให้คณะพุทธนครธรรมเป็นคณะที่มั่นคง ในสังคม

จากการลงภาคสนามพบว่า ในปัจจุบันมีการสร้างวัตถุสัญลักษณ์ ในนามของพุทธนครธรรมอย่างหลากหลาย ทั้งเสื้อผ้า เหยี่ยุเคราพ ภาพวาด พระนางจามเทวี และในปัจจุบันเครือข่ายพุทธนครธรรมกว้างขวางมากยิ่งขึ้น สมาชิกมีทั้งคนในจังหวัดลำพูนและจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง และ ภาคกลาง ได้แก่ จังหวัดราชบุรี จังหวัดลพบุรี และกรุงเทพฯ โดยสมาชิกเหล่านี้ ได้ร่วมกันสร้างรูปเคารพพระนางจามเทวีที่นำไปบริจาคตามวัดต่าง ๆ มากมาย ทั้งภาคเหนือและภาคกลาง ที่สมาชิกเชื่อกันว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระนาง จามเทวีในอดีตทำให้เครือข่ายของผู้ศรัทธาในคณะพุทธนครธรรมกระจาย เป็นวงกว้าง อีกทั้งยังมีการประกอบกิจกรรมทางศาสนาอื่น ๆ เช่น ทำนุบำรุงวัด ที่ขาดแคลน การร่วมกันฝึกนั่งสมาธิในวันพระ การสร้างพระพุทธรูป เป็นต้น

การประกอบกิจกรรมทางศาสนาเหล่านี้มีส่วนช่วยทำให้กลุ่มพุทธรธรรมยังคงดำรงอยู่ได้อย่างไม่แปลกแยกและไม่ถูกต่อต้านจากสังคมพุทธ

บทสรุป

ปัจจุบันสังคมไทยอยู่ในบริบทสังคมทุนนิยมวัตถุนิยมที่เน้นการแข่งขัน ผู้คนจึงรู้สึกไม่ปลอดภัยและไม่มั่นคงโดยเฉพาะวิถีชีวิตของคนในสังคมเมือง ด้วยบริบทสังคมเช่นนี้ทำให้คนต้องการที่พึ่งทางใจจึงหันเข้าหาศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็น “ศาสนาแบบชาวบ้าน” ทำให้ในปัจจุบันเกิดปรากฏการณ์การประยุกต์ใช้นิทานท้องถิ่นในอดีตมาทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์เพื่อตอบสนองความต้องการทางใจให้กับคนในสังคม หรือการนำบุคคลศักดิ์สิทธิ์ของท้องถิ่นไปอยู่ในรูปแบบพิธีกรรมการท่องเที่ยว

บทความชิ้นนี้ เป็นการศึกษาการใช้ตำนานในสังคมไทยร่วมสมัยในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ “คติชนสร้างสรรค์” ผู้เขียนได้นำทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์มาเป็นแนวทางในการศึกษา ผลการศึกษา พบว่า คณะพุทธรธรรมมีวิธีคิดในการนำตำนานมาใช้ด้วยการเพิ่มตัวละครและสถานที่สำคัญ เพื่อตอกย้ำและเน้นความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับพระนางจามเทวี นับเป็นกลวิธีการประยุกต์ใช้ตำนานมาสร้างมูลค่าเพิ่มทำให้หนังสือเล่มนี้โดดเด่นยิ่งขึ้นแตกต่างจากตำนานพระนางจามเทวีสำนวนอื่น ตัวละครบางตัวก็มีลักษณะที่คนในสังคมมีความนิยมอยู่ในขณะนี้ ส่วนในด้านการใช้พบว่ามีรูปแบบในการนำเสนอตำนานพระนางจามเทวีโดยใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ได้แก่ เว็บไซต์ เฟซบุ๊ก และ ซีดี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระนางจามเทวีและคณะพุทธรธรรมให้รู้จักในวงกว้าง มีที่อยู่ที่ยืนสังคม กล่าวได้ว่า คณะพุทธรธรรมได้สร้างชุดความคิดเกี่ยวกับพระนางจามเทวีชุดใหม่ซึ่งมีผลต่อความทรงจำเกี่ยวกับตำนานพระนางจามเทวี สำนวนของตนทำให้ตำนานพระนางจามเทวี สำนวนพุทธรธรรมเป็นรูปธรรมและน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

เนื้อหาในตำนานกล่าวว่า ผู้ที่ได้อ่านคือลูกหลานของพระนางจามเทวีและได้มีคำเชิญชวนให้มารวมตัวกันเพื่อปฏิบัติธรรม ดังนั้นเรื่องของพระนางจามเทวีฉบับของแก้ว อัมรินทร์ จึงมีบทบาทในการรวมกลุ่มคนซึ่งจากการสังเกตพบว่าส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงกลุ่มคนเหล่านี้เชื่อกันว่ามีความเกี่ยวพันกันในอดีตชาติในขณะเดียวกันตำนานพระนางจามเทวีถูกสร้างขึ้นมาเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและเพื่อรองรับกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม โดยกลุ่มเลือกนำเสนออัตลักษณ์ในด้าน การเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพื่อให้แตกต่างจากกลุ่มคนทรงพระนางจามเทวีกลุ่มอื่น ๆ ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้ที่ศรัทธาในวงกว้าง

ในขณะเดียวกันก็มีความย้อนแย้งในอัตลักษณ์ว่าเป็นกลุ่มที่มีภาพลักษณ์ของไสยศาสตร์หรือเป็นกลุ่มที่นำสารแห่งธรรมมาโปรดมนุษย์ของพระนางจามเทวีกันแน่ ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลสำคัญของกลุ่มคือบุคคลธรรมดาที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างพระนางจามเทวีกับลูกศิษย์ กิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มล้วนเกิดจากร่างทรงคนหนึ่งซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ซึ่งเป็นศาสนาแบบชาวบ้านมากกว่าพุทธศาสนา ในขณะเดียวกันคณะเองก็พยายามที่จะสื่อสารกับสังคมว่าไม่ใช่กลุ่มคนทรงเจ้าแต่เป็น “สื่อกลาง” ที่รับสารข้อมูลจากพระนางจามเทวีมาสู่โลกมนุษย์เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ใช้ตำนานพระนางจามเทวีของคณะพุทธรณครุธรรมดังกล่าวทำให้คณะพุทธรณครุธรรมมีตัวตนและมีพื้นที่ทางสังคม อีกทั้งยังแสดงให้เห็นการนำเรื่องเล่าหรือตำนานเกี่ยวกับบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาสร้างสรรค์และปรับใช้ในบริบทศาสนาและความเชื่อของสังคมไทยปัจจุบัน

การนำทฤษฎี “คติชนสร้างสรรค์” มาเป็นแนวทางการศึกษาจึงทำให้เห็นวิธีคิดที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังการประยุกต์ใช้เรื่องเล่าในปัจจุบัน ที่ถึงแม้เนื้อหาจะบรรจุความเชื่อ ความศรัทธาและการพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติ แต่ในปัจจุบันเรื่องเล่าเหล่านี้ยังแฝงไปด้วยวัตถุประสงค์บางประการทางสังคมที่มีทั้งการช่วงชิงต่อรอง การสร้างพื้นที่ทางสังคม อีกทั้งยังทำให้เห็นการใช้เรื่องเล่า หรือตำนาน

ที่นับได้ว่าเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่มีอยู่เดิมมาผลิตซ้ำ ประยุกต์ หรือสร้างใหม่ เพื่อเป็นเครื่องมือในการ “สร้างมูลค่าเพิ่ม” ให้กับกลุ่มของตนในบริบทโลกทุนนิยม ได้อย่างมีนัยสำคัญ

เอกสารอ้างอิง

แก้ว อัมรินทร์. (2554). **เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวี**. กรุงเทพฯ :
ไอเซ็นบุคมาร์ท.

_____. (2556). **เกร็ดพระราชประวัติพระนางจามเทวีภาค 2**. กรุงเทพฯ :
คอมม่าดีไซน์เอนด์พริ้นท์.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2537, สิงหาคม). ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม. **ว.ศิลปวัฒนธรรม**.
15(10), 78-106.

พระพุทธรูปงามและพระพุทธรูปงาม. (2519). **ตำนานมูลศาสนา**. กรุงเทพฯ :
เสริมวิทย์บรรณาการ.

พระโพธิ์รังสี. (2554). **จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย**. กรุงเทพฯ :
ศรีปัญญา.

พิเชฐ สายพันธ์. (2539). **นาคาคติ อีสานลุ่มน้ำโขง: ชีวิตทางวัฒนธรรม
จากพิธีกรรมร่วมสมัย**. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.

รัตนปัญญาเถระ. (2510). **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แสง มนวิฑูร, ผู้แปล. พระนคร :
มิตนราการพิมพ์.

วริศรา อนันต์โท. (2559). **ภาพซีดีรวมพระโอวาทธรรมของพระนางจามเทวี**.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.

_____. (2559). **ภาพสื่อพระนางจามเทวีของคณะพุทธนครธรรม
จำหน่ายเพื่อใช้ในการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม**.

- วริศรา อนันต์โท. (2559). ภาพรูปเคารพเจ้าแม่กวนอิมและพระนางจามเทวี
เคียงคู่กันและพระแก้วขาวเสด็จคمني ที่วัดศรีบุญเรือง จังหวัดลำพูน.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2552). ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน
นิทานพื้นบ้าน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2558). เรื่องเล่าพื้นบ้านไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ :
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- _____. (2559). คติชนสร้างสรรค์ : บทสังเคราะห์และทฤษฎี. กรุงเทพฯ :
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ศิริพร ภักดีผาสุข. (2561). ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอัตลักษณ์และแนวทาง
การนำมาศึกษาภาษาไทย. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2559). นางนาค. ใน พลังผู้หญิง แม่เมีย และเทพสตรี :
ความจริง และภาพแทน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
ขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2511). ประวัติศาสตร์ศาสนา. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงสาสน์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2527). พัฒนาการชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา.
เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.